

Çeviride Çevirmen Seçimleri Işığında Çeviri Eleştirisi

Doç. Dr. N. Berrin AKSOY*

Abstract

Translation criticism involves a systematic description of a comparative analysis of the source and target texts. In such an analysis not only text structures but also systems of texts should be involved. Within this framework, a comparative analysis proposed by Raymond Van den Broeck has been adopted in this article to make a systematic description of the three translations of Melville's *Bartleby, The Scrivener* into Turkish for the purpose of forming an example for Translation criticism.

Key Words: Comparative Analysis, Source Text, Target Text.

Özet

Çeviri eleştirisi, özgün metnin ve çeviri metnin karşılaştırmalı çözümlemesinin düzenli bir biçimde yapılmasını içerir. Bu çözümleme yalnızca kaynak ve çeviri metni değil, metinlerin ait oldukları dizgelerin de göz önüne alınmasını gerektirir. Karşılaştırmalı çözümlemenin amacı, çeviri metnin hangi unsurların etkisi altında yönlendirilerek dilsel göstergelerce hedef dile aktarıldığını ve kaynak metinden sapmaların nedenlerini araştırmaktır. Bu makalede, yukarıda belirtilen çerçevede, Raymond Van den Broeck tarafından önerilen karşılaştırmalı çözümleme yöntemi kullanılarak H. Melville'in *Bartleby, The Scrivener* adlı eserinin Türkçe'ye yapılan üç çevirisi incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Karşılaştırmalı Çözümleme, Özgün Metin, Çeviri Metin.

Giriş:

Çağdaş çeviri kuramlarında ve çalışmalarında benimsendiği şekliyle, çeviri eleştirisi, genel çeviri kuramı, çeviri edimi ve çeviri amaçlı tüm uğraşlar çerçevesinde çok ve-

(*) Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mütercim Tercümanlık Bölümü Öğretim Üyesi.

rimli, gerekli ve önemli bir çalışma alanıdır. Günümüzde çeviri eleştirisi, yalnızca öznel, zevklerin ve sezilerin, beğenilerin bir aktarımı olmaktan sıyrılmıştır. Artık amaç çevirinin, hem ürünün hem de sürecin, dizgesel bir anlatısını sunmak ve bunu yaparken çeviri süreci ve ürünün hakkında bilinenleri ve bunlara dayanarak varılan nesnel yargıları ve öznel düşünceleri yansıtmak olmuştur.

Belirli bir dil ve kültürde ya da, yazınsal veya akademik bir çevre içinde çeviri eleştirisine nasıl yaklaşıldığı, aynı zamanda çeviriye nasıl yaklaşıldığının, çevirinin nasıl değerlendirildiğinin, görüldüğünün bir aynası olabilir. Örneğin, kimi ortamda çeviri eleştirisi edebiyatçılar ve dilbilimciler tarafından yapılırken, kimi ortamlarda çevirmenler birbirlerini öznel yargılarla değerlendirirler. Bazı çeviri eleştirilerinde çeviri sürecine ya da ürününe hiç değinilmeden adeta çevirisini temel alarak kaynak metin hakkında genel bir düşünce ortaya konulurken, bazılarındaysa herhangi bir bulguya dayandırmaksızın belirli yargılara (örneğin çeviri yazarın biçimini yansıtmıştır ya da bir kaç küçük hata dışında çok iyi bir çeviri gibi) varılmaktadır. Bunların yanı sıra hata avcılığına dönüşen çeviri eleştirileri de bulunmaktadır. Bu tür çalışmalardaysa genelde nesnel ve dizgesel ölçütler kullanılmamakta, çevirinin özgün metnin çok sadık bir aktarımı olması gerektiği anlatılmakta, hedef dil ve kültür, yazınsal gelenek göz ardı edilmektedir. Tüm bu farklı yaklaşımlar çevirinin, çeviri okuyucusunun, çevirmenin, çeviri akademisyeninin belirli bir dil ve kültür içindeki profesyonellik derecesinin, öneminin ve benzeri olguların yansıtımı olabilmektedir (Karantay 1987 : 51-55, Paker 1983 : 13).

Çeviribilimde ortaya konulduğu şekliyle çeviri eleştirisi yapabilmek için bu uğraşın sınırlarını ve gerektirdiklerini çok dikkatle belirlemek gerekmektedir. Her şeyden önce eleştirmen çeviri uğraşını yakından bilmelidir. Çeviri uğraşının neler gerektirdiğini, çevirmenin görevinin ne olduğunu, çeviri sorunlarının hangi yöntemlerle aşılabileceğini bilmeli, hedef dil ve kültürdeki çeviri geleneğini tanımalıdır. Ayrıca eleştirmen kaynak metni dizgesel bir şekilde dil, kültür, ileti ve yazınsal özelliklerinin üzerinde durarak inceleyebilmelidir. Bunun devamında, aynı süreci karşılaştırmalı olarak çeviri metin üzerinde gerçekleştirilebilmelidir. Bu süreçlerin sonucu olarak ortaya çıkan verileri karşılaştırabilmeli, nesnel ve öznel olarak çeviri kuramı ve çeviri ve kaynak yazınsal gelenekleri çerçevesinde değerlendirebilmelidir (Van den Broeck 1985 : 55-56).

Sonuç olarak çeviri eleştirisinde karmaşık bir süreç yaşanır. Ön araştırma ve çalışma aşamaları olarak belirlenebilen adımlardan sonra ortaya özgün ve çeviri metinlerin anlatısını oluşturacak betimleyici bir model konmalıdır. Bu model ışığında ilk önce kaynak metin incelenmelidir. Bir sonraki adım incelenen kaynak metni yansıtmak için uygulanması gereken eşdeğerlik ve yeterlik kavramlarını oturtmak, eserin yeterli bir çevirisini ortaya koymak için neler gerektiğini vurgulamak olacaktır. Üçüncü adımda aynı modelle çeviri metin incelenecektir. Dördüncü adımda karşılaştırmalı inceleme yapıla-

cak ve hem çeviri sürecinin olasılıkları, hem de üründe ortaya konanlar bunun sonucu olarak değerlendirilecektir. Bu değerlendirme ilk önce çeviri kuramları çerçevesinde nesnel ölçütlerin bir karşılaştırması olacaktır, ikinci aşamada ise çeviri eleştirmeni bu veriler ve sonuçlar ışığında kendi öznel sonuçlarını ve yargılarını yansıtacaktır. Son adımda kaynak metinden uzaklaşarak, ancak tamamıyla göz ardı etmeyerek, çeviri metnin bir metin olarak eleştirisi, bir gözden geçirimi yapılacaktır (Van den Broeck 1985:56). Çeviri eleştirisinde çevirmen kaynak metin ve dilin eşdeğerliklerinin nasıl oluşup oluşmadığına değil, çeviri ürünü etkileyen hedef dil ile ilgili dizgelerin çeviri sürecinde nasıl yer aldığı ile ilgilenmesi daha doğru bir yaklaşımdır. Bu kapsamda ele alınan “eşdeğerlik” kavramı Hans Vermeer’e göre kodlanmış dilsel göstergelerin değil, onların anlam ve/veya etki değerlerinin bir yerden bir yere gönderilmesidir (1988:45). Frederic Will eşdeğerliği kaynak metinde bulunan değerlere benzeterek buna uygun değerlerin yeni metinde yer alması olarak açıklar (1993:9). Eşdeğerlik kavramı bazen çevirmenin özgün metinle özgürce oynaması, bazen de özgün metne sınıksız bağlı kalması tartışmalarını doğurur, ancak bunlar çeviri yöntemlerinin bir anlatısı olarak değerlendirilmelidir. Toury bu konuya bir açıklık getirirken eşdeğerliğin sonucu olarak ortaya “Yeterli Çeviri”nin konduğunu belirtir ve bunu varsayımsal bir yapı olarak tanımlar. Bu çeviri eleştirisinin vazgeçilmeyen bir çabasıdır (Toury 1980: 122ff). Anton Popovic ise güncel eşdeğerlik anlayışına uygulanabilir ve hedef dil odaklı bir yaklaşım getirerek, kaynak metinden ayrılıkları, gerçek bir yanlış söz konusu değilse birer yanlış olarak değil, “kaydırma” olarak niteler. Hedef dile bağımlı çeviri eleştirisinde anlamsal özün aktarılabilmesi, Vermeer’in dediği gibi dilsel göstergelerin anlam ve etki değerlerinin gönderilebilmesi için çevirmenin özgürce davranmasının temelinde yatan ilke, zorunlu durumlarda deyiş kaydırmalarına başvurma gerekliliğidir (Popovic 1970:79).

Buna bağlı olarak, çeviri eleştirisinde kesin bir doğru ya da yanlıştan söz etmekten çok seçimlerden söz etmek daha doğru olacaktır. Çünkü çeviri, dilbilimsel ve yazınsal ilke ve kurallar çerçevesinde oluşur. Bir çeviri metinde bize değişik gibi görünen şeyler iki dilin, iki yazarın (kaynak yapıtın yazarı ve çevirmen) ve iki yazınsal konumun farklılıklarından kaynaklanır (Popovic 1970:79). Çeviri özdeşleşme ve farklılığın eşzamanlı ilişkisidir, ancak çevirmen kendisini kaynak metinle özdeşleştiremez. Kaynak metindeki dilbilimsel ve yazınsal tüm öğeleri bir bütünlük içinde ve kültürel işlevleri çerçevesinde doğru aktarabilmek, aynı anda içinde bulunduğu dil ve yazınsal ilkelere uyum sağlamak amacıyla çevirmen, kaynak metinden uzaklaşarak değişiklikler gerçekleştirir çevirisinde.

Çevirmenin görevi, yazınsal kaynak metindeki şiirselliği, yazınsal öğeleri, kendi dilinin ve yazın geleneğinin olanakları elverdiğince tomurcuklandırmaktır. Özgün metinle çeviri metin arasında tomurcuklanma sözcüğüyle açıklamaya çalıştığım canlı bir ilişkiyi sağlamak olmalıdır çevirmenin görevi.

Çevirmen çeviri sürecinde böyle bir ilişkiyi sağlamaya çalışırken bunu başarabilmek için hem genel çeviri yaklaşımını, hem de çeviri sürecinde ortaya çıkacak çeviri sorunlarını aşmak için kullanacağı çeviri yöntemlerini çok dikkatle belirlemelidir. Bu bağlamda çevirmenin seçimleri çok önemlidir ve kaynak ve hedef odaklı çeviri yöntemlerine değinmek gerekir. Kaynak odaklı yöntemlerde kaynak ya da özgün metnin belirli özelliklerinin hedef metinde yansıtılması gerektiği benimsenir (Toury 1980:39:40). Böylesi bir yaklaşımda kaynak ve hedef metinler karşılaştırılır, sadık çeviri benzeri yaklaşımlar benimsenir. Hedef odaklı yöntemlerde çevirinin bir yeniden oluşturma süreci olduğu, bu süreci etkileyen hedef dil, kültür ve yazınsal ortam gibi unsurlar betimlenir (Toury 1984:78). Bu bağlamda, bu çalışmanın odak noktası hedef ya da çeviri dildir. Çeviri bu açıdan çok zor seçimlerin yapılmasını gerektiren bir uğraştır, ve bu çalışmamda amacım çevirinin düzeyini ve değerini saptamak, kaynak metni oluşturan unsurları ve kaynak metnin yarattığı etkinin hedef dilde nasıl aktarıldığını ortaya koymak üzere Herman Melville'in ünlü '**Bartleby, The Scrivener**' adlı uzun öyküsünün Türkçe çevirilerini karşılaştırmalı olarak incelemek, bu sayede yazın çevirisi eleştirisi ile ilgilenenlere bir örnek sunmaktır. Örnek çeviriler, Çeviri Araştırmaları Okulunun kurucularından Raymond Van den Broeck'in dizgesel çözümleme yöntemi doğrultusunda ve bu yöntemin kendi dilsel ve yazınsal yapımıza uygulanması çerçevesinde incelenecektir.

Çeviri eleştirisinin bir yöntem doğrultusunda incelenmesini savunan Van den Broeck, önce özgün metinle çeviri metnin karşılaştırmalı çözümlemesinin yapılması gerektiğini savunur. Bu çözümlemede yalnızca metinlerin dilsel yapıları değil, ait oldukları dizgeler de incelenmelidir. Batı yazın deneyiminden ve geleneklerinden farklı gelişen bir yazınsal ve kültürel ortama sahip olan ülkemiz diline çevrilen eserlerin çevirilerini eleştirirken kaynak dilin ve çeviri dilin içinde bulunduğu yazınsal ve kültürel unsurlar göz ardı edilemez.

Karşılaştırmalı çözümlemede amaç, kaynak metindeki anlamların, çevirmenin hangi seçimleri ışığında hedef dilde yaratılabildiğinin nedenlerini ortaya çıkarmaktır. Bu süreç içinde aşağıdaki noktalar önem kazanır :

- a) Eleştirmen, değerlendirme sürecinde çevirmenin dil ile ilgili seçimlerini bir bütünlük içinde ele almalı;
- b) Eleştirmen, çevirmenin hedeflediği okuyucu kitlesinin beklentisi ve beğenisine göre belirlediği çeviri yöntemini ortaya koyabilmeli;
- c) Eleştirmen, çevirmenin bu amacı gerçekleştirmeye yönelik seçimlerini ve tutumlarını belirleyebilmelidir (Van den Broeck 1985:54-63).

Çeviri eleştirisi, bir yöntem çerçevesinde ilerleyeceğine göre, karşılaştırmalı çözümleme yapabilmek için kaynak metinden belirli kesitlerin seçilmesi gerekir. Karşılaştı-

malı çözülemeye geçmeden önce Van den Broeck'un benimsenen modelini aktarmak gerekir. Van den Broeck'a göre ilk aşamada kaynak ve çeviri metinler karşılaştırılır, bu inceleme sessel, sözcüksel, söz dizimsel düzeyleri ve dil değişkelerini, söz sanatlarını, anlatsal ve şiirsel yapıları ve metinsel imleri (noktalama işaretleri, paragraf düzenlemesi gibi), kurgusal özellikleri ve benzeri öğeleri kapsar. İkinci aşamada kaynak metinde bulunan özellikler çeviri metinde aranır ve bu bağlamda karşılaştırmalı dilbilim ve biçembilim yöntemleri ve bilgileri kullanılır. Üçüncü aşamada yeterli çeviriyi oluşturacak koşullar iki dilin ve kültürün olanakları çerçevesinde değerlendirilir ve olası sapmalar, ve kaymalar saptanır.

Bu üç aşamadan sonra eleştirmen artık çevirinin nasıl, neden, ne amaçla ve ne sonuçla yapıldığını, neden bu seçimlerin ortaya konulduğunu yanıtlamaya çalışacaktır. Bu bağlamda çeviri metin, dil ve kültür, yazınsal dizgiler ve çeviriyi çevreleyen tüm unsurlarla ele alınır.

En son aşamada, betimleyici bir süreç olarak eleştiriye başlamış olan eleştirmenin, çeviriye ve eleştiriye bakış açısı önemlidir. Bu bağlamda akademik bilgi, yazınsal birikim, dillerarası ve kültürlerarası aktarım ve anlama yetisi gerekmektedir. Bu beğeniden daha çok bilgiye, değerlendirmeden daha çok anlamaya bağlıdır. Bu aşamada verileri sunmuş olan eleştirmen seçimlerini, yargılarını ve bunların somut nedenlerini çeviri metni oluşturan tüm unsurlar kapsamında sunabilmelidir. Eleştirmen böylece hem nesnel, hem de öznel olan bir değerlendirmeyi tamamlamış olacaktır.

Bu bilgiler ışığında Türkçe eleştirilerini Van den Broeck'un karşılaştırmalı çözümleme yöntemi doğrultusunda sunmaya çalışacağım eser, ünlü 19. yy. Amerikan yazarı Herman Melville'in (1819-1891) '**Bartleby, The Scrivener**' adlı öyküsüdür. İnceleyeceğim çeviriler aynı eserin dilimize Münir H. Göle tarafından 1991 yılında **Bartleby**, Lale Eren tarafından 1999 yılında **Bartleby** ve Yusuf Eradam tarafından 2000 yılında **Katip Bartleby** adlı çevirileridir.

Karşılaştırmalı çözülemeyi gerçekleştirmenin ilk aşaması olan yazarı ve eserin oluştuğu ortamı, dil içi ve dil dışı etmenleri yerimiz elverdiğince tanımakla başlayalım işe.

Flenk ve İngiliz karışımı köklü bir ailenin oğlu olarak 1819'da New York'da doğan Melville, 12 yaşında babasını kaybedince ekonomik sıkıntılar yüzünden okulu bırakmak zorunda kaldı. Kısa süreliğine bir büroda sıradan bir işte çalıştıktan sonra 1839 yılında tayfa olarak denizlere açıldı. Ailesinden gelen deniz tutkusu, yaşamını ve eserlerini şekillendirecekti. Melville, çalıştığı gemilerin koşulları yüzünden sık sık firar ederek denizcilik deneyimini 1844 yılında Boston'a varana dek sürdürdü. Denizde edindiği deneyimler ve gözlemler eserlerinin oluşmasını sağladı. 1847'de Elizabeth Shaw ile evlenerek Massachusetts'de bir çiftliğe yerleştiler. Komşusu olan ünlü yazar Nathaniel

Hawthorne'la olan dostluğunun, eserlerini ve biçimini etkilediği söylenir. Melville, **Moby Dick** adlı romanını Hawthorne'a adamıştır. Yaşamının son yıllarını evrenin bilinmezlerini çözmek için bir formül bulmaya adanmıştır. Geçim sıkıntısına düştüğünden Hawthorne'un aracılığı ile bulduğu New York gümrüğündeki müfettiş yardımcılığı görevini uzun yıllar sürdürmek zorunda kaldı. Evliliğinde de yüzü gülmeyen Melville, ölümden sonra ancak 1920'lerde eleştirmenler ve okuyucular tarafından keşfedildi. Kafka'yı anımsattığı söylenen yazın biçemi ve içeriğiyle Melville'de okuru zorlayan unsurlar dilinin ve öykü anlatıcısı seçiminin karmaşıklığıdır. '**Bartleby, The Scrivener**' adlı öyküsündeki ironik ton, Melville'in hem anlatıcı-patronun ikiyüzlü duyarsızlığını, hem de okuyucuyla alay edermiş izlenimi uyandıran bir biçemi yansıtır. Bu yolla Melville, öyküyü Bartleby'e anlattırılmış olsaydı yakalayamayacağı bir etkiyi yaratır okuyucu üzerinde. Melville'in tüm eserlerinde görülen tema, uygarlaşmanın temel sorunu olan "yabancılaşma"dır. '**Bartleby**'de ortaya çıkan ikinci tema ise Hristiyanlıkta yer alan bazı değerlerin yazar tarafından Wall Street'in kapitalist değerleriyle çarpıştırılmasıdır. Marx'ın kapitalizm ve endüstrileşme hakkındaki düşüncelerine yakınlık duyan Melville, içinde bulunduğu yüzyılda giderek egemen olmaya başlayan bireysellik ve kapitalist değerlerin kişiyi yozlaşmaya ve yalnızlığa ittiğini, Bartleby'nin sergilediği pasif direnişle aktarır okurlarına. Öykü, yazarın insanın içine işleyen taşlama ve acı mizahından da çeşitli örnekler sunar. Örneğin Bartleby artık yazmayacağını duyurduğu sahnede anlatıcıya 'nedenini kendin(iz) göremiyor musun(uz)?' diye sorar (s.604) ve gerçekten de nedenini göremeyen anlatıcı Bartleby'nin zihninin geçici olarak hasar gördüğüne bağlar Bartleby'nin sessiz direnişini.

Öykü, eleştirmenlerce üç düzlemde ele alınmıştır. Birinci olarak öykünün Melville'in 1850'lerde bir yazar olarak içinde bulunduğu çelişkileri yansıtan alegorik bir eser olduğunu söyleyebiliriz.

İkinci ve daha genel bir düzeyde, maddeci bir toplumda sanatçının davasının simgesel bir yorumu olarak algılanabilir öykü. 19. yüzyılda giderek maddesel değerlerin yükseldiği bir toplumun oluşması, bu toplumun sanatçıyı o gün sevilen yazın biçimleriyle üretmeye zorlaması, taklide itmesi ve bunun sonucunda sanatçının eserinin yaratıcılıktan uzak bir kopyaya dönüşmesidir Melville'in ikinci teması. Aynen öyküde Bartleby ve diğer çalışanların durmaksızın kopyaladıkları cansız belgeler gibi.

Öyküde anlatılan ve aktarılmaya çalışılan temaya üçüncü bir yaklaşım da Bartleby'nin, Melville'i ya da genelde bir sanatçıyı temsil etmekten çok, insanın içinde bulunduğu durumun bir simgesi olmasıdır. Öyküde tüm insanlığı ilgilendiren ortam, kışkırtıcı bir soru olarak karşımıza çıkar, yalnızca Bartleby açısından değil, avukat-anlatıcı açısından da. Anlatıcı Bartleby hakkında bilgi vermekle kalmaz, öznel bir biçimde öyküdeki tüm kişileri ve garip olayları da onun 'duyarlığı' aracılığıyla öğreniriz (Arwin 1950:310).

Öykünün karamsar ve umutsuz yönünü de Bartleby'nin bundan hiç de pişmanlık duymaması ve buna koşut olarak avukat-anlatıcının Bartleby'i aklını oynatmış olarak görmesi oluşturur.

Bartleby, The Scrivener, inceleyeceğim çevirilerinde İletişim, Cumhuriyet ve Dost yayınlarınca dilimize kazandırılmıştır. 1990'lardan sonra yapılan bu çevirileri aynı yazınsal ve kültürel ortama sunuldukları için seçtim. Çevirmenler Münir H. Göle, Lale Eren ve Yusuf Eradam için deneyimli, yazınsal bilgi ve beğeni sahibi, toplumda yazınsal faaliyetler içinde yer alan ve seçkin çevirmenler olduklarını Türkçe'ye hakimiyetlerinin kusursuz olduğunu hemen söyleyebiliriz. Yayınevlerinin de toplumda saygın bir yere sahip, toplumumuzun kültürel düzeyini ve yazınıımızın çeşitliliğini ve zenginliğini arttırmak için uğraş veren kuruluşlar olduğunu söyleyebiliriz. Her üç yayınevinin ve çevirmenlerin ortak amacı yazınıımızı ve dilimizi zenginleştirmek, insanları birleştiren değerleri çeviri yoluyla okura aktarmaktır. Çevirilerin çevirmen ve yayınevleri açısından konumunu kısaca belirlemek, çeviri eleştirisi sürecinde çevirmenlerin seçimlerini neyin yönlendirdiğini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

İnceleme:

Çalışmanın bu bölümünde kaynak metinden seçilen kesitler çevirileriyle karşılaştırılmalı olarak verilecektir. Amaç, belirli bir eserin çevirilerini baştan sona inceleyerek kapsamlı bir eleştiri yapmaktan çok, bir çeviri eleştirisi yaklaşımını anlatmak, buna bağlı olarak bir yöntemi betimlemek olduğu için, eserin tümünü ya da Van den Broeck'un modelinde yer alan başlıkların tümünün dizgesel bir taramasını içeren bir çalışma şekli benimsememiştir. Eleştiri açısından çarpıcı olabilecek, çeviri sorunu içeren, üç çevirmenin seçimlerinin farklılıklarını yansıtan bölümler üzerinde durulmuş ve bu bağlamda örnekler incelenmiştir.

Sözcüksel ve tema düzeyinde bir örnek aşağıdaki şekilde verilebilir: '**Bartleby, The Scrivener**' adlı öykünün anlatıcısı BEN, I. tekil şahıstır. Öykü Bartleby ile ilgili olmasına karşın okur Bartleby'yi patronu olan avukat-anlatıcı aracılığıyla tanır. Avukat önce 'I am a rather elderly man' diyerek kendisini, ardından da birer karikatür gibi çizilmiş Hindi, Zencefil ve Cımbız'ı sunar. Öyküde avukat-anlatıcı dahil Bartleby dışındaki tüm kişiler adsızdır. Avukat, anlatıcı olarak öyküyü onun açısından izleyeceğimizi ilk paragrafın ilk tümcesinde söze 'I', 'ben' diye girerek belirtir. 'Ben' birinci tekil şahsıyla öyküye başlayan Melville, 'Ah Humanity' ('Ah İnsanlık') diyerek de öyküyü bitirir. Öykünün teması açısından başlangıçta avukatın bencilliği ve kendisine yarattığı dünya ile Bartleby'nin yaşamına girmesiyle gelişen olaylar sonucunda Bartleby'nin sembolik olarak kendisini tüm insanlığa bağlaması arasındaki ilişkiyi dilsel olarak yansıtan bu kullanımın çeviride korunması gerekir. Çevirmenlerimizin dil ve anlam arasındaki ilişkiyi hangi dilsel seçimlerle yansıttıklarına bakalım:

'Yaşını başını almış biriyim'. 'Ah İnsanlık'.

Münir H. Göle

'Oldukça yaşını başını almış bir adam sayılırim'. 'Ah İnsanlık'.

Lale Eren

'Ben yaşını başını almış bir adamım'. 'Vah İnsanlık'

Yusuf Eradam

Eradam dışında Göle ve Eren sayılır-ım şahıs takısını kullandıktan sonra 'Ben' demenin gereksiz olduğunu düşünerek tümcelerine 'Ben' ile başlamamışlardır. Oysa ki anlam açısından vurgulama için 'Ben'i kullanmamız yararlı olur. Ayrıca Türkçe'de vurgulama için zamirin yüklemle kullanılan şahıs takısı olduğu yerlerde de kullanılabilceğini göz önüne alırsak Eradam'ın seçiminin öyküdeki dilsel kullanım ve anlama daha yakın olduğunu söyleyebiliriz.

Dil deşikeleri düzeyinde birey dil kullanımı çeviri açısından sorun çıkarabilmekte ve çeviride yapılan seçimler romandaki kişilerin yansıtımı açısından önem kazanmaktadır. Örneğin, kaynak metnin ilk paragrafında, avukat-anlatıcının dili dikkatimizi çeker. Kendisinin de en başta belirttiği gibi yaşlıca ve saygın bir bey olan avukat, babacan ve sevecen bir adam izlenimi uyandırarak yaşına ve mesleğine uygun bir dil kullanmaktadır anlatısında. Virgüllerle ve yan cümleciklerle bağlanan uzun tümceler, Latince kökenli zarflar, yan anlatımlar, Latince köklü fiiller 'good-natured gentlemen' yani 'halim selim beylerin' paylaşacağı türden bir deneyimi ve bakış açısını yansıtır okura. Ağdalı ve abartılı dil kullanımı yalnızca 19. yüzyıl yazın biçeminden değil, avukatın yaşı ve konumundan kaynaklanmaktadır. Çevirmenlerin, anlatıcının bu dil kullanımını ne derece yansıttıklarını inceleyelim:

I am a rather elderly man. The nature of my avocations, for the last thirty years, has brought me into more than ordinary contact with what would seem an interesting and somewhat singular set of men, of whom, as yet, nothing, that I know of, has ever been written- I mean, the law-copyists, or scribes. I have known very many of them, professionally and privately, and if I, pleased, I could relate divers histories, at which good-natured gentlemen might smile, and sentimental souls might weep.

H. Melville (sf. 590)

Oldukça yaşını başını almış bir adam sayılırim. Otuz yıldır sürdürdüğüm işin doğası, bildiğim kadarıyla şu ana dek haklarında hiçbir şey yazılmamış olan, ilginç, hatta biraz tuhaf bir tür insan takımıyla sıradışı bir ilişki kurma noktasına getirdi beni- dava katipleri, bir başka deyişle, yazıcılardan söz ediyorum. İş hayatı ve özel yaşamları aç-

sından onların bir çoğunu tanıdım ve eğer istesem, iyimser bir beyefendiye gülümseyebilecek ve duygusal kişileri ağlatabilecek çeşitli öyküler anlatabilirim [...]

Çev. Lale Eren (sf.9)

Lale Eren'in çevirisini sözcük düzeyinde incelediğimizde özgün metinde yer alan 'avocations', 'singular', 'divers', 'histories', 'relate' v.b. ağıdalı ve Latince kökenli isim, sıfat ve yüklemle 'işim', 'tuhaf', 'çeşitli', 'öyküler', 'anlatmak' vb. yalın ve abartısız karşılıklar bulunmuş, bunun sonucunda da sessel düzeyde öykünün yarattığı ağıdalı, hafif monoton hava ve uzun sözcük ve tümceler, daha tok ve kısa sesler çıkaran tümcelere dönüşmüştür. Anlamsal açıdan ise avukatın kişiliği ve öyküdeki rolü ile ilgili, metinsellik oluşturan ipuçları veren ve avukatın yaşına ve konumuna özgü bir dil kullanımı, çevirmence Türkçe'de güncel ve çağdaş okuyucuya yakın gelen bir dil kullanımı tercih edildiği için yitirilmiştir.

Münir H. Göle çevirisinde de benzer sonuçlara varabiliriz:

Yaşını başını almış biriyim. Mesleğim gereği, son otuz yılda oldukça ilginç ve benzersiz bir insan topluluğuyla sıradan ilişkiden öte bir bağlantım oldu, ayrıca bildiğim kadarıyla hiçbir yazar bu konuya değinmedi, hukuk katipleri ve yazarlardan söz ediyorum. İş gereği ya da özel olarak bir çoklarıyla karşılaştım, istesem neşeli beyleri güldürecek, hassas ruhları gözyaşına boğacak sayısız öykü anlatabilirim.

Çev. M. H. Göle (sf. 13)

Çeviride, Göle'nin seçimlerini kaynak metne sadakatin yönlendirdiği göze çarpmaktadır. Sözcüğü sözcüğüne çeviri yaparak Melville'in yarattığı biçime bağlı kalma çabasında olan Göle söz dizimi, cümle yapıları ve sözcük karşılıklarının verilmesinde kaynak metnin ayak izlerinden yürümektedir. 'Scrivener' için Türkçe'de kullanılan 'kâtip' karşılığı yerine sözlük karşılığı olan 'yazıcı' denmiş, 'good-natured gentlemen' için 'neşeli beyler', 'smile' için 'güldürme', 'sentimental souls' için Türkçe'de kullanılmayan 'hassas ruhlar' karşılıklarını bulmuştur. 'Interesting and somewhat singular set of men' sıfat cümlecığı için yine kaynak metin odaklı karşılıklar olan 'ilginç ve benzersiz bir insan topluluğu' uygun görülmüştür. 'Singular' sözcüğünün yan anlamları özgün metne bağlılık ilkesi içinde aktarılmamış, dolayısıyla da kaynak metnin kendi okuru üzerinde yarattığı etkinin benzeri Türk okur için yaratılamamıştır.

Yusuf Eradam'ın çevirisini incelediğimizde farklı seçimler dikkatimizi çeker:

Ben yaşını başını almış bir adamım. Son otuz yılda, mesleğim icabı ilginç ve nevi şahıslarına münhasır birçok insanla hiç de sıradan sayılmayacak bağlantılarım oldu, ama bildiğim kadarıyla da kimse onlar hakkında henüz bir şey yazmadı: Hukuki metinleri kopya eden memurlardan ya da kâtiplerden bahsediyorum. İş gereği ya da özel nedenlerden dolayı birçoğunu tanıdım, bu yüzden canım istese, halim selim beyleri güldürececek, narin ve hassas canları da gözyaşına boğacak sayısız hikaye anlatabilirim.

Çev. Y. Eradam (sf. 17).

Eradam, avukat-anlatıcıyı okura tüm özellikleriyle yansıtmak amacıyla ve Melville'in çizdiği çizgiler çerçevesinde yaratabilmek için ağıdalı, eski dil kullanan biraz da babacan ve hoş sohbet bir avukatın, kendisine göre çok ilginç öyküsünü sunacak Türkçe anlatıma ağırlık vermiştir. 'Mesleğim icabı', 'nev-i şahıslarına mûnhasır', 'hakkında', 'halim selim', 'narın ve hassas canlar', 'hikaye' gibi sözcük ve sözcük grupları eski ve ağıdalı Türkçe olup, avukatın kaynak metindeki dil kullanımını anımsatan bir aktarım oluşturmaktadır. Ağıdalı ve eski bir Osmanlıca-Arapça karışımı dil kullanımıyla aktarılan biçim, günümüzde eski ve tutuk kalmamakta, tersine okura günümüzde çevremizde gördüğümüz yaşlı ve titiz hukukcuların kullandığı dili anımsatmaktadır. Kaynak metne sadakatten çok Türkçe'nin zenginliğini, deyişlerini kullanarak okura eski bir hukukçunun Türkçe'de kullanacağı dili yaratmaya çalışan Eradam, bu sayede Melville'in kendi okuru üzerinde yarattığı etkinin benzerini Türk okuru için yaratabilmiştir.

Cümle yapılarının, noktalama işaretlerinin, uzun cümlelerin ve belirli dil değişkelelerinin birlikte kullanımı kimi zaman aynı amaca hizmet edebilmektedir. Örneğin, Bartleby'nin öyküde yarattığı ilk sorunu anlatan paragraftan alalım:

It was on the third day I think, of his being with me, and before any necessity had arisen for having his own writing examined, that, being much hurried to complete a small affair I had in hand, I abruptly called Bartleby. In my haste and natural expectancy of instant compliance, I sat with my head..... [...].

Imagine my surprise, nay, my consternation, when, without moving from his privacy, Bartleby, in a singularly mild, firm voice, replied. 'I would prefer not to.'

H. Melville (sf. 595)

Öykünün akışı içinde Bartleby ilk kez patronunu reddeder ve daha sonraları da gidecek dozu artan bir biçimde pasif direnişini sürdürür. Avukat-anlatıcı için tam bir şaşkınlık ve hayal kırıklığı olan bu başkaldırı, Bartleby'nin sembolik olarak tüm insanlık adına tekdüze, kısıtlayıcı ve yaratıcılıktan yoksun işine ve yaşamına bir tepkidir. Avukat-anlatıcı, Bartleby ile ilgili tüm düşüncelerini alt üst eden bu olayı, öyküde uzun, noktalama işaretleri, yan cümlecikler, sıfat ve zarfların sıklıkla kullanıldığı, eski ve ağıdalı sözcükler içeren bir biçimle aktarır okura.

Lale Eren'in bu bölümü nasıl aktardığına bakalım:

Benimle birlikte olmasının üçüncü günüydü sanıyorum, yazdığı yazının incelenmesinden önce başka bir iş belirmeden, elimdeki bir an önce tamamlanması gereken küçük iş için derhal Bartleby'e seslendim. Telaşım içinde ve bu isteğe derhal boyun eğeceği gibi bir doğal beklentim olduğundan... [...]. Bartleby'nin dokunulmazlık bölmesinden kıpırdamaksızın, garip bir biçimde ılımlı ama kararlı bir sesle 'yapmamayı yeğlerim' diye karşılık vermesi üzerine duyduğum şaşkınlığı, hayır dehşeti gözünüzün önüne getirebilirsiniz.

Çev. L. Eren (sf. 27)

Lale Eren kaynak metinde kullanılan eski ve abartılı sıfat, zarf ve yüklemeleri (hurriedly, abruptly, consternation, proceed, prefer) sade ve yalın Türkçe kullanma seçimi doğrultusunda basit ve abartısız karşılıklarla aktarmış; gerektiği yerde yalın ve anlaşılır Türkçe kullanmak için metinde değişikliklere gitmiş (Örneğin: bir an önce, derhal, dehşet, işe koyulmak, yeğlemek), devrik yan cümlecikleri ve tamlamaları düz tümceler halinde çevirmiştir. Ayrıca 'telaşım içinde' karşılığı tümce içinde pek uygun durmamakta, 'duyduğum şaşkınlığı, hayır dehşeti gözünüzün önüne getirebilirsiniz' anlatımı avukatın duygularını ve heyecanını aynı etkiyle yaratmaktan uzak kalmaktadır.

Münir H. Göle'nin çevirisine bakalım:

İşe başladığının üçüncü günüydü sanırım, yazdıklarının denetlenmesi gerekliliği henüz ortaya çıkmamıştı, elimdeki küçük işi bir an önce bitirmek için aniden Bartleby'ye seslendim. Acelem olduğundan ve hemen harekete geçeceğimi beklediğimden... [...].

Bartleby bulunduğu yerden kımıldamaksızın, çok yumuşak ve kararlı bir sesle 'Yapmamayı tercih ederim' diye karşılık verdiğinde duyduğum şaşkınlığı, yok, derin acıyı bir düşünün hele.

Çev. M. H. Göle (sf. 25)

Çeviriyi incelediğimizde Göle'nin Melville'in söz dizimini izlediği, kaynak metin odaklı bir çeviri yöntemi içinde noktalama işaretlerini aynen korumaya çalıştığı ve Türkçe'de akıcı ve sohbetimsi bir hava yaratma kaygısından çok kaynak metindeki sözcüklerin ve tümcelerin aynen karşılıklarını verme çabasıyla 'before any necessity had arisen...' için 'yazdıklarının denetlenmesi gerekliliği'; 'without moving from his privacy' için 'bulduğu yerden kımıldamaksızın'; 'surprise' için 'şaşkınlık'; 'consternation' için 'derin acı' gibi sözcüğü sözcüğüne karşılıklar kullanmayı seçmiştir. Metnin bütünlüğü içinde, Türkçe'de daha doğal ve akıcı olabilecek bir dil kullanma özgürlüğüne yönelmeyen Göle, kaynak metne bağlılık açısından kusursuz, ancak Türkçe'de kabul edilebilirlik ve okunabilirlik açısından ise yer yer zorlama gibi görünen bir dil kullanımı seçimi içinde olmuştur.

Yusuf Eradam'ın çevirisine bakalım:

Benimle çalışmaya başlayalı daha üç gün olmuştu sanırım ve onun yazdığı bir metnin gözden geçirilme zorunluluğu henüz doğmamıştı, elimde acele tamamlanması gereken küçük bir iş vardı, hemen Bartleby'yi çağırdım. Telaşımdan ve emrime anında uyulacağını doğal olarak beklediğimden... [...].

Duldasında kılını bile kıpırdatmadan, yumuşak ama kararlı bir ses tonuyla 'Yapmamayı tercih ederim,' diye karşılık verdiğinde nasıl şaşırığımı, daha doğrusu dehşete kapıldığımı tahmin etmişsinizdir.

Çev. Y. Eradam (sf. 30)

Eradam, anlatıcı-avukatın sohbet havasındaki abartılı ve duygusal anlatımını aynı havayı yaratmak çabasıyla konuşma diline daha yakın bir Türkçe ile çevirmiş, anlatıcı-

nın şaşkınlığını çevirisinde özgününe uygun olarak tümcelerini içine yedirerek aktarmıştır. Çevirmen, 'consternation' için 'dehşete kapılmak', ilk tümceyi akıcılık açısından virgül yerine 've' ile bağlamak; 'being much hurried to complete a small affair I had in hand' cümlecini özgün metinden ayrı olarak bir önceki tümceye bağlamayıp iki virgül arasında bağımsız bir tümce olarak vermek gibi Türkçe'de akıcı okuma sağlamaya ve okura yönelik değişiklikler yapma özgürlüğüne yönelmiştir.

Bir başka örnekte inceleyeceğimiz gibi, bazen yazarın kaynak metindeki tümcelere yüklediği duygusal yoğunluk, çevirmenlerce farklı dozlarda ve ağırlıkta hedef dile aktarılabilir. Üçüncü örneğimizi, Bartleby'nin öyküde oluşturduğu ikinci sorunu içeren kısım oluşturacaktır. Öykünün metinselliği içinde anlamsal birimler olarak yer alan sözcükler çeviri eleştirisinde metinselliğin çeviride sağlanması açısından incelenen örneklerden birini oluşturabilir. Anlatıcı, Bartleby'nin büroda yatıp kalktığını, tamamen ve büyük bir yalnızlık ve acınası bir sessizlik içinde yaşadığını fark eder rastlantı eseri. Akşamları döneceği bir evi olmayan Bartleby, büronun bulunduğu binada (çalıştığı büro Wall Street-Duvar Caddesinde yer alır) hapis olmuş gibi bir yaşamı seçmiş, insanlardan ve sosyal yaşamdan elini eteğini çekmiştir. Bartleby'nin bu müthiş zavallılığı karşısında dehşete düşen anlatıcı bireysel çabalarla yardım edebilme yolları aramaktadır. Ancak bu çabalar sonuçsuzdur çünkü Bartleby her türlü iletişimden uzak kalmayı 'tercih' etmektedir.

Öyküde anlatıcı-avukat bu noktada kendisini saran kederi şöyle anlatır:

For the first time in my life a feeling of overpowering stinging melancholy seized me.

H. Melville (sf. 601)

Anlatıcı art arda sıraladığı sıfatlarla (overpowering, stinging melancholy) şaşkınlığını, üzüntüsünün ve çaresizliğinin boyutlarını anlatır okura. İsimfiil kullanımları duyguların da yoğunluğunu artırır. Gerçekten de etkili bir anlatımla okuru da aynı duyguların içine çekmeyi başarır anlatıcı. Çevirilerine bir göz atalım:

Ömrümde ilk kez dayanılmaz ölçüde içimi sızlatan bir keder tüm benliğime egemen oldu.

Çev. L. Eren (sf. 41)

Yaşamımda ilk kez, çok güçlü, içimi sızlatan bir melankoli sardı beni.

Çev. M. H. Göle (sf. 38)

Ömrümde ilk kez, ciğerimi dağılayan dayanılmaz bir melankoli sardı her yanımlı.

Çev. Y. Eradam (sf. 43)

Lale Eren, 'melancholy' ismine karşılık Türkçe 'keder'i uygun görmüş, kaynak tümcede ismi niteleyen isim-fiiller yerine 'zarf + iç sızlatan' deyimini kullanmayı seçmiştir.

'Seized' yüklemine 'tüm benliğime egemen oldu' karşılığıyla yan anlamlarıyla aktarmış, ses ve akıcılıkta uyum sağlamıştır. Münir Göle, 'melancholy' isminin Türkçe'de yerleşmiş olan 'melankoli' transkripsiyonunu tercih etmiş, 'çok güçlü' ve 'iç sızlatan' sıfat ve deyimleriyle 'sardı' yüklemine açıklama yoluna gitmiştir. Eradam'ın 'ciğerimi dağlayan dayanılmaz bir melankoli' çevirisi ise, duygunun güçlülüğünü halk edebiyatı, halk kültürü çağrışımlarıyla daha etkili bir biçimde anlatır görünmektedir.

Çeviri eleştirisi çerçevesinde, iki dil arası örtüşmeyen veya kısmen örtüşün kip ve zamanlardan kaynaklanan çeviri sorunlarını da incelemek olasıdır. Örneğin, **Bartleby, The Scrivener**'da Bartleby başkaldırısını 'I would prefer not to' dilek kipi kullanımıyla duyurur. Bartleby'nin, çevirilerinde Lale Eren'ce 'yapmamayı yeğlerim', Göle'ce 'yapmamayı tercih ederim' ve Eradam'ca 'yapmamayı tercih ederim' aktarımıyla verilen bu başkaldırıda sergilediği pasif direniş, aynı zamanda yaşamı ile ilgi tercihlerini de gözler önüne serer. Direnişini sadece bu sözcüklerle ve son derece kararlı ve sakin bir tavır içinde sürdüren Bartleby, kendini çevreleyen tekdüze ve insanın yaratıcılığını yok eden uğraşları yapmamayı tercih ederek, aynı anda da bu yolda yok olmayı tercih etmiştir. 'Yapmamayı tercih ettikleri' yüzünden eleştiriyi, itilip kakılmayı, hatta ölümü bile göze almış, tercihini reddetme yönünde kullanıp, bir anlamda tüm insanlık adına başkaldırmıştır. Çevirmen de Bartleby gibi tercihler yapmaktadır. Bu tercihler, çevirmenin içinde bulunduğu dilsel, kültürel ve sosyo-ekonomik çevre doğrultusunda ve öznel beğeni çerçevesinde oluşur. Yaptığı tercihler onu belki yok olmaya götürmez, ama göze aldıkları arasında, en azından yaptığı çevirinin eleştirilebileceği gerçeği de vardır.

Çeviri eleştirisi çerçevesinde biz de çevirmenleri eleştirmeyi göze alarak, ancak birini diğerine 'tercih etmek' yerine her üç çevirmenin de izlediği yolu bilimsel bir yöntemle saptamak üzere yürüttüğümüz bu incelemede çevirmen Münir H. Göle için kaynak metne bağlılığı ön plana alarak çevirisini kaynak metin odaklı yapmayı seçtiğini, Türkçe deyim kullanımlarına, okura daha yakın gelecek karşılıklara yönelmediğini, kaynak metnin söz dizimine ve noktalama işaretlerine, cümle kuruluşlarına sadakati, daha özgürce bir Türkçe kullanarak eseri Türk okuyucunun önüne götürmeye seçtiğini söyleyebiliriz. Öte yandan Lale Eren sade ve yalın bir Türkçe yaratmayı, Yusuf Eradam ise Türkçe'yi daha özgürce kullanarak okura yakın gelen, ağdalı deyimlerle, Türkçe'nin zenginliğini gösteren ifadelerle dolu, akıcı ve doğal bir anlatımı tercih etmişlerdir. Çeşitli cümleler düzeyinde de bu görüşlerimizi desteklemek için şu örnekleri inceleyebiliriz:

But indeed, I might as well have essayed to strike fire with my knuckles against a bit of windsor soap.

H. Melville (sf. 598)

Ama bunun parmaklarıma sabun sürterek ateş yakmaya çalışmaktan farkı yoktu.

Çev. M. H. Göle (sf 31)

Ancak bu, sabun köpüklerinden balonları tutmaya çabalamaktan farksız gibiydi.

Çev. L. Eren (sf. 34)

Ama nerede? Deveye hendek atlatmak daha kolaydır.

Çev. Y. Eradam (sf. 36)

'To strike fire with my knuckles against a bit of Windsor soap' deyimini Göle tarafından özgün metindeki sözcüklerin sözcüğü sözcüğüne karşılıkları verilerek çevrilmiş ve Türkçe'de hiçbir anlam ifade etmeyen ve avukat-anlatıcının duygularını okura iletmeyen bir cümle oluşmuştur.

Öte yandan Lale Eren, deyimle deyimle karşılık vermeye çalışmış, ancak yeni ve sade dil kullanma çabasıyla Türkçe'de olmayan, okunması ve anlaşılması zor bir deyim bulmuştur.

Eradam'ın çevirisine baktığımızda kaynak metindeki deyim karşılığının, Türkçe'de tüm etkisi ve anlamlarıyla birlikte ve halk dilinde sıklıkla kullanılan bir deyimle verildiğini görüyoruz.

Örneklerimizi ve incelememizi sürdürelim:

Luckily I had my key with me: but upon applying it to the lock, I found it resisted by something inserted from inside.

H. Melville (sf. 600)

Şansıma anahtar cebimdeydi, ama kilide sokmaya çalışınca, içerden bir şeyin karşı koyduğunu farkettim.

Çev. M. H. Göle (sf. 36)

Şans eseri anahtarım yanımdaydı, ancak kilide soktuğumda içerden sokulmuş bir şeyin karşı koyduğunu gördüm.

Çev. L. Eren (sf. 39)

Tesadüf bu ya anahtarım da yanımdaydı; ama kilide soktuğumda, içeriden deliği bir şeyin tıkadığını anladım.

Çev. Y. Eradam (sf. 41)

Göle'nin çevirisinde söz diziminin aynen izlendiğini, sözcüğü sözcüğüne karşılıklarla anlatımın aktarıldığını; Eren'in çevirisinde yalın, kısa ve basit bir anlatımın tercih edildiğini, Eradam'ın çevirisinde ise kaynak cümle Türkçe'de nasıl söylenecekse öyle çevrildiğini görüyoruz.

Yinelemek gerekirse, çevirmenlerimizin üçü de farklı amaçlar ve hedefler doğrultusunda yönlendirdikleri çevirilerinde farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Kaynak metne bağlılık kaygılarıyla **Bartleby, The Scrivener**'i Türkçe'ye çeviren Göle, yer yer Türkçe'ye aykırı ve kulağa zorlama gibi gelen ve yer yer çeviri kokan bir metin yaratmayı tercih etmiş; Lale Eren duru, sade ve akıcı bir Türkçe'ye ulaşma çabasıyla arada yavan ve Mel-

ville'in dilinden uzak düşen ancak sade ve yalın bir Türkçe'nin kullanıldığı bir çeviri yaratmış; öte yandan Yusuf Eradam kaynak metni okura götürmeyi, Melville'in diline sadık ancak Türkçe'nin zenginliğini, esnekliğini ve halk kullanımlarını içeren bir çeviriyi amaçlayarak akıcı, zevkle okunur ve kaynak metnin yarattığı etkiyi Türk okurda yaratabilen bir eser ortaya koymuştur.

Sonuç:

Yazın çevirisi eleştirisinde amaç, yanlış çözümlemesi ve avcılığı değil, kaynak eserin konumuna ve yarattığı etkiye göre çevirmeni kendi kültürü, yazın geleneği ve beğenisi çerçevesinde yönlendiren unsurların karşılaştırmalı ve düzenli bir çözümlemeyle ortaya çıkarılmasıdır. 19. yüzyıl Amerikan öykü ve roman yazarı Melville'in kendi deneyimlerinden yola çıkarak, ağır, karmaşık ve imgeler, simgelerle dolu bir dil kullanımıyla ve etkileyici ve akıcı bir biçimle sunduğu dünya görüşünü yansıtan çeşitli eserleri dilimize kazandırılmıştır. Bunlar arasında önemli bir yere sahip olan **Kâtip Bartleby** dilimize çeşitle kereler çevrilmiş, son olarak 1990-2000 yılları arasında üç farklı yayınevince çevirileri yayınlanmıştır. Öykünün dilimize neden çevrildiğini belirlemek gerekirse, üç çevirinin de Melville'i tüm yönleri ve yazınsal değeriyle Türk okurlara tanıtmak, bu sayede kültür faaliyetlerimizi çeşitlendirmek ve yazınımıza yeni anlatım biçimleri ve yazarları sunmayı amaçladığını söyleyebiliriz.

Ortak olan bu amaca ve yayınevlerinin beklentilerine uygun olarak incelediğimiz üç çevirinin yaratıcıları olan Eren, Göle ve Eradam farklı yöntemler benimsemişlerdir. Eren ve Göle'nin seçimlerini ve süreçlerini sade, yalın ve basit bir Türkçe kullanmak ve kaynak metne bağlılık yönlendirirken, Eradam, Melville'in anlatıcısının kullandığı dil ve dil aracılığıyla yaratılan etkiyle tamamen eşdeğer ve zevkle okunabilen, okuru kurmaca dünyaya çeken bir Türkçe kullanma, gereğinde ağıdalı ve eski Türkçe'ye, Osmanlıca'ya başvurma yoluna gitmiştir. Eren ve Göle güzel ve yalın Türkçe kullanımlarıyla okura seslenirken, zaman zaman Melville'in, avukat-anlatıcının yaşı ve konumu gereği kullandığı dilden uzak düşmeyi göze almışlardır. Öte yandan Türkçe'nin zenginliğini dil aracılığıyla kaynak eserdeki anlama eşdeğer bir ortam yaratmak amacıyla kullanan Eradam, Melville'in İngiliz ya da Amerikalı okura bile yer yer ağır gelen biçiminin Türkçe'de de yaratılabileceğini gösterir.

Yazın çevirisinin eleştirisi yapılırken, okurun öznel değerlendirmesini göz ardı edemeyiz. O halde, yazınsever okurların beğenilerini ve seçimlerini farklı açılardan tatmin edecek olan bu çevirilerin, dilimizin zenginliğini ve gücünü gözler önüne sermesi ve artırması dileğiyle, bu çalışmamın üç çevirinin içinde 'en doğrusunu' bulmak değil, yazın çevirisi eleştirisi ile ilgilenenlere bir yöntem sunmak amacıyla yapıldığını yinelemek isterim.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Birinci Kaynaklar:

- Melville, Herman 1991 **Bartleby** Çev. Münir H. Göle. İstanbul: İletişim Yayınları
- Melville, Herman 2000 **Bartleby** Çev. Lale Eren. İstanbul: Cumhuriyet
- Melville, Herman 2000 **Kâtip Bartleby** Çev. Yusuf Eradam. İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları
- Melville, Herman 1985 **Bartleby, The Scrivener** içinde **Concise Anthology of American Literature** New York: Macmillan Publishing Company. 590-614

İkinci Kaynaklar:

- Arvin, Newton 1988 'Herman Melville' içinde **Short Story Criticism** Vol. I. Laurie Harris and Sheila Fitzgerald (Eds.) Detroit: Gale Research Company 310-311.
- Broeck, Raymond Van den 1985 'Second Thoughts on Translation Criticism' içinde **The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation** Theo Hermans (Ed.) New York: St. Martins Press. 54-63
- Popovic, Anton 1970 'The Concept of Shift of Expression in Translation Analysis' içinde **The Nature of Translation: Essays on the Theory and Practice of Literary Translation** James Holmes (Ed.) The Hague: Mouton. 78-87
- Toury, Gideon 1980 **In Search of a Theory of Translation**. Tel Aviv: Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- 1984 "Translation, Literary Translation and Pseudotranslation," E.S. Shaffer (Ed.) **Comparative Criticism** 6, Cambridge: Cambridge University Press, 73-85.
- Vermeer, Hans 1988 içinde **Translation Studies: An Integrated Approach** Mary Snell Hornby, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Will, Frederic 1993 **Translation Theory and Practice: Reassembling the Tower** Lewiston/ Queenston/Lampeter: The Edwin Mellen Publishing Company. 1-13